

MONOGRAFIE:

COLTON D., COVERT R. W. (2007) *Designing and Constructing Instruments for Social Research and Evaluation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass. ISBN: 978-0-7879-8784-8.

Recenzent:

Ivona Fikejzlová, INESAN, s.r.o., Heřmanova 22, 170 00 Praha 7

Úvodem o knize

V dnešní době neustále rostou požadavky na shromažďování a správu informací, které používají jak jednotlivci, tak i organizace při svém rozhodování, jež se stále častěji děje na základě získaných dat. Kniha *Designing and Constructing Instruments for Social Research and Evaluation* si klade za cíl srozumitelnou formou provést čtenáře procesem tvorby efektivního výzkumného nástroje v podobě dotazníku, který by poskytl odpovědi na zvolené otázky výzkumného projektu či evaluace. Je tedy určena pro praktické využití, zejména pro výzkumníky, evaluátory, studenty, personalisty či manažery, kteří si chtějí naformulovat vlastní výzkumný instrument. Autoři za tímto účelem zvolili přístupnou formu výkladu, která je doplněna o množství ilustrativních příkladů a názorných případových studií, jež zasazuje tvorbu měřicího standardizovaného nástroje do širšího rámce metodologie výzkumu a evaluace.

Kniha je rozdělena do tří částí – do konceptualizace, formulace, organizace a administrace výzkumného nástroje. Každá z těchto tří částí je členěna na jednotlivé kapitoly, které dané téma dále rozvádí, přičemž vždy na konci kapitoly jsou pak ukázány příklady dotazníků, evaluací, příklady grafické úpravy dotazů a jejich různé podoby či konkrétní případové studie, které dodávají předcházejícímu textu na plasticitě a činí dané téma atraktivním a názorným pro čtenáře. Součástí jednotlivých kapitol, kterých je celkem patnáct, je i úvodní souhrn toho, co v nich bude probíráno a závěrečný sumář klíčových slov.

Přehled konceptů a základní principy vytváření výzkumného instrumentu

První část knihy obsahuje čtyři kapitoly, které obecně seznamují s principy výzkumné práce, a tak poskytují vhled do jejích specifik v sociálním výzkumu a evaluaci. V úvodní kapitole autoři popisují účel a funkci výzkumného nástroje a běžně používané pojmosloví, které se k výzkumnické práci váže. Také zde vyjmenují základní komponenty výzkumného nástroje a krátce se dotknou i procesu jeho vytváření. Následující kapitola je věnována přehledu standardizovaných instrumentů, které se běžně používají ve výzkumu a evaluaci (např. to jsou dotazníky, testy či standardizované pozorování). Autoři však také poukazují na efekt zvolené metodologie, která má zřetelně vliv na výslednou podobu výzkumného nástroje. Ve třetí a čtvrté kapitole se dostávají dále v kvantitativní metodologii tím, že popisují základní statistické členění proměnných (komponent) a škál, aby se posléze přesunuli k tématu validity a reliability. Tyto kapitoly tedy představují určitý úvod do statistiky, protože se týkají problematiky měření. Zejména pak téma validity a reliability výzkumného nástroje je zde prezentováno poměrně rozsáhle, nicméně srozumitelně díky doprovodným příkladům.

Formulace výzkumného nástroje

Druhá část knihy obsahuje celkem sedm kapitol, které se týkají konkrétního procesu vytváření efektivního výzkumného nástroje. Obsáhle řeší praktické problémy, které se mohou vyskytnout při jeho vývoji, a na příkladech je dokazováno, že se jedná o neustálý proces upravování, redefinice a testování zvolených položek za účelem tvorby nejlepšího možného nástroje.

V pořadí pátá kapitola se zaměřuje na vysvětlení důležitosti formulace jasných cílů výzkumného projektu, jež souvisejí s identifikací konkrétní cílové skupiny, kterou badatel zamýšlí zkoumat, stejně jako ovlivňují výslednou formu nástroje (metodologii, používaný jazyk, sběr dat či možná zkreslení). Součástí kapitoly je i přehled metod generování položek do předběžné formy dotazníku. Představené metody převážně staví na intuitivní operacionalizaci zvolených konceptů, které vycházejí z cílů výzkumu či evaluace. Konkrétně zde Colton a Covert jmenují techniky tvořivého myšlení např. brainstorming, delfskou techniku, mapování, techniku sněhové koule („postupné nabalování nápadů“) či techniku

sdužování. Na to navazuje následující šestá kapitola, jež je o pretestování. Tato kapitola zohledňuje jeho různé formy v jednotlivých etapách vývoje výzkumného nástroje, tzn., že řeší úvodní individuální a skupinové rozhovory se zainteresovanými osobami, dále pak testování položek v průběhu práce na výzkumném nástroji a jeho pilotní spuštění, které by mělo odladit případné chyby a problematické části dotazníku.

Sedmá až desátá kapitola patří formální stránce standardizovaného výzkumného nástroje. Čtenářům jsou postupně představeny možnosti formulace různých otázek na jedno téma, dále také variantnost v sestavování škál odpovědí (kontinuum slovní či numerické) včetně problematiky otevřených otázek. Rovněž zobrazují rozmanité grafické úpravy výzkumného nástroje, které by měly podporovat jeho uživatelskou přívětivost, a to nejen pro respondenta a tazatele, ale i pro jeho následné statistické zpracování. Autoři tak rozsáhle představují různé možnosti, jak naformulovat a graficky upravit dotazník, což je podpořeno velkým množstvím vzorů, které vždy obsahují doprovodný komentář s možnými výhodami či problémy, jež se váží ke zvolenému typu úpravy a formulace. Závěrečná kapitola druhé části se věnuje tématu škálování, které je zde představeno jako speciální typ otázky. Pozornost je věnována sémantickému diferencíálu, ale i ostatním metodám škálování (GAS, párové srovnání či Likertova sumační škála). Škály jsou zjednodušeně popsány a doplněny o ilustrativní příklady, které přibližují jejich tvorbu a následné užití.

Organizace a administrace výzkumného nástroje

Třetí, a tedy poslední část knihy, je opět rozdělena do čtyř kapitol, které se zabývají finální úpravou výzkumného nástroje, jeho praktickým využitím ke sběru dat a následnému zpracování, aby poté tato část vyústila do interpretace zjištěných výsledků a jejich reportování zadavatelům či všem zúčastněným osobám na projektu, což autoři prezentují jako nedílnou součást výzkumnické práce.

Dvanáctou kapitolu tvoří popis finální kompozice dotazníku. Zahrnuje kontrolu jeho logické struktury včetně řazení otázek, ale také ostatní náležitosti, které dotazník musí obsahovat (titulek, úvodní slovo, instrukce k vyplnění, filtry, demografické údaje atp.). Autoři se zvlášť zabývají i jednoduchou grafickou úpravou (zvýraznění důležitých položek, zarovnání textu či odsazení tematických bloků). Navazující, třináctá kapitola zobra-

zuje výzkumný nástroj v kontextu sběru dat, jenž je popsán zvlášť pro dotazování s tazatelem či bez tazatele, zároveň jsou zde také načrtnuty některé problémy v podobě zkreslení, které se mohou bezprostředně objevit ve spojitosti s tazatelem či s výběrem dotazovaného vzorku. S tím souvisí i následující kapitola, která zohledňuje moderní metody dotazování a zpracování dat prostřednictvím speciálních statistických programů a internetu. Colton a Covert došli k názoru, že pro dotazování na internetu platí stejná pravidla konstrukce výzkumného nástroje jako pro běžné papírové dotazníky. Zároveň upozorňují, že problémem tak nemusí být nástroj, ale spíše zajištění reprezentativity měřeného vzorku a jeho dostatečná velikost. Závěrečná kapitola třetí části a také poslední kapitola knihy, se zabývá analýzou získaných dat a jejich reportováním zadavatelům. Opět na příkladech ukazuje variabilní zpracování dat ve formě grafů či tabulek a popisuje různé typy závěrečných výstupů z výzkumu či evaluace (např. články, závěrečné zprávy, případové studie či prezentace).

Závěrem

Designing and Constructing Instruments for Social Research and Evaluation je zajímavá publikace, která dobře poslouží jako srozumitelný návod k sestavení vlastního dotazníku v rámci výzkumného projektu. Autoři jednoduchou a ilustrativní formou zobrazují možnosti i úskalí tvorby standardizovaných nástrojů a poskytují k nim věcnou diskusi. Centrálním tématem knihy je konstrukce takového výzkumného instrumentu, který by produkoval systematická a důvěryhodná data, což mj. v jejich pojetí znamená, že měření zvoleného jevu by mělo být co nejvíce přizpůsobeno situaci a účelu výzkumu či evaluace, s důrazem na kooperativní charakter procesu vytváření výzkumného nástroje, ve kterém by měli být zahrnuti i členové všech zainteresovaných stran.

Pokud jde o první část knihy, za jistou nevýhodu považuji nedostatečné zohlednění nestandardizovaných metod, které stojí poněkud v pozadí představených kvantitativních přístupů, ačkoli v pozdějších částech knihy s nimi autoři pracují. Do úvodních kapitol bych proto i rovnou doplnila přehled základních nestandardizovaných technik výzkumu a evaluace a popsala bych jejich využití a jejich komplementární vztah se standardizovanými nástroji výzkumu.

Skutečné těžiště knihy se pak nachází v její druhé části, která čtenáře provází procesem vytváření konkrétního výzkumného instrumentu od jednotlivých dotazů a odpovědí ke konstrukci dotazníku jako celku, což je zároveň prezentováno jako sled neustálého rozhodování. Právě variabilita v dosažení efektivního výzkumného nástroje je to nejzajímavější, co z této části knihy vyplývá.

Třetí část završuje konstrukci výzkumného nástroje sběrem a analýzou získaných dat. Autoři knihy by jí dle mého názoru mohli více rozvinout a to ze dvou důvodů - první, že jsou oba velmi zkušenými výzkumníci a jistě by do ní zapracovali užitečné rady a postřehy ze své praxe, druhým důvodem je to, že kvalita výzkumného nástroje se projeví až poté, co jsou data sesbírána a zanalyzována, proto je tato fáze stejně důležitá, jako samotné designování dotazníku.

Coltonovi a Covertovi se podařilo napsat srozumitelného a praktického průvodce, který uživatele provází krok za krokem tvorbou efektivního dotazníku. Je u nich zřejmá snaha, co nejvíce zjednodušit a zpřístupnit výklad, nicméně tak záměrně vypouštějí některé základní teoretické poznatky, které mohou chybět hlavně zkušenějším badatelům (např. reliabilita a validita ve vztahu ke statistickému zpracování dat, problematika latentní proměnné aj.). Ale i přes tyto drobné výhrady musím konstatovat, že kniha působí velmi kompaktním a nenáročným dojmem. Zároveň díky podrobnému popisu různých postupů a technik designování a pretestování dotazníků má tato kniha potenciál reálně pomoci všem, kteří si chtějí vytvořit vlastní dotazník, a rozvinout tak svou praktickou výzkumnou činnost.